

ONA TILI TA'LIMIDA DIKTANTNING O'RNI

Suyunqulova Sevinch Sodiq qizi,
O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti talabasi
sevinchsuyunqulova1@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola ona tili ta'limida diktantning o'rni va ahamiyatini tadqiq etadi. Diktant ona tili ta'limining an'anaviy va samarali vositalaridan biri sifatida qaraladi, ammo uning zamonaviy pedagogik amaliyotdagi o'rni va ta'siri haqida turli fikrlar mavjud. Maqolada diktantning qo'llanilishi, turlari, didaktik ahamiyati hamda uning o'quvchilarning savodxonligini oshirishdagi roli adabiyotlar tahlili asosida o'rganilgan. Diktantning ona tili ta'limidagi o'rni va ahamiyatini metodologik, ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan asoslangan xulosalar taqdim etilgan.

Kalit so'zlar. Diktant, ona tili ta'limi, savodxonlik, imlo, yozma nutq, baholash, pedagogik texnologiya, ta'lim metodikasi

ANA DİL EĞİTİMİNDE DİKTE'NİN ROLÜ

Suyunkulova Sevinç Sadik kızı,
Özbekistan-Finlandiya pedagoji enstitüsü öğrencisi

Özet. Bu makale, ana dil eğitimi sürecinde diktenin rolü ve önemini incelemektedir. Dikte, ana dili öğretiminde geleneksel ve etkili yöntemlerden biri olarak kabul edilmekte, ancak modern pedagojik uygulamalardaki yeri ve etkisi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Makalede diktenin uygulanması, türleri, didaktik önemi ve öğrencilerin okuryazarlığını geliştirmedeki rolü literatür analizi temelinde ele alınmıştır. Ana dili eğitiminde diktenin rolü ve önemi konusunda metodolojik, bilimsel-teorik ve pratik sonuçlar sunulmuştur.

Anahtar kelimeler. Dikte, ana dil eğitimi, okuryazarlık, imla, yazılı anlatım, değerlendirme, pedagojik teknoloji, eğitim yöntemi.

РОЛЬ ДИКТАНТА В ОБУЧЕНИИ РОДНОМУ ЯЗЫКУ

Суюнқулова Севинч Садик қызы,
студентка Узбекско-Финского педагогического института

Аннотация. В этой статье исследуется роль и значение диктанта в образовании на родном языке. Диктант рассматривается как одно из традиционных и эффективных средств обучения родному языку, однако существуют различные мнения о его роли и влиянии в современной педагогической практике. В статье на основе анализа литературы исследованы применение, виды, дидактическое значение диктанта и его роль в повышении грамотности учащихся. Представлены методологические, научно-теоретические и практические выводы о роли и значении диктанта в обучении родному языку.

Ключевые слова. Диктант, обучение родному языку, грамотность, орфография, письменная речь, оценка, педагогическая технология, методика обучения.

THE ROLE OF DICTATION IN THE TEACHING OF THE MOTHER TONGUE

Suyunkulova Sevinch Sadik kizi,
student of the Uzbek-Finnish pedagogical institute

Abstract. *This article explores the role and importance of dictation in native language education. Dictation is considered as one of the traditional and effective tools of native language education, but there are different opinions about its place and influence in modern pedagogical practice. The article explores the application, types, didactic significance of dictation and its role in improving student literacy based on literature analysis. Methodological, scientific-theoretical and practical conclusions have been presented about the role and significance of the dictation in the education of the native language.*

Keywords. *Dictation, native language education, literacy, spelling, written speech, assessment, pedagogical technology, educational methodology.*

Ona tili ta'limida savodxonlikni oshirish har doim dolzarb masalalardan biri bo'lib kelgan. Bu jarayonda diktant savodxonlikni tekshirish va rivojlantirishning an'anaviy usullaridan biri hisoblanadi. Diktant, ya'ni o'qituvchi tomonidan o'qib berilgan matnni yozib olish, o'quvchilarning yozma savodxonligini rivojlantirish, imlo qoidalarini o'zlashtirish va mustahkamlash vositasi sifatida keng qo'llaniladi [1]. Ta'lim tizimidagi zamonaviy yondashuvlar va innovatsion metodlar joriy etilayotgan davrda diktantning an'anaviy o'quv vositasi sifatidagi o'rni va zamonaviy didaktik ahamiyati qayta ko'rib chiqilmoqda. Ayrim olimlar diktantni eskirgan usul deb hisoblasa, boshqalari uni savodxonlikni rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biri sifatida e'tirof etadilar. Ushbu qarama-qarshi qarashlar diktantning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni haqida yanada chuqurroq tadqiqot o'tkazish zarurligini belgilaydi [2].

Tadqiqot metodologiyasi sifatida ilmiy adabiyotlarni qiyosiy-tahliliy o'rganish, tarixiy-qiyosiy va tizimli tahlil metodlaridan foydalanildi. O'zbek, rus va xorijiy manbalar tadqiq etildi va diktantning turli ta'lim tizimlaridagi o'rni va roli tahlil qilindi.

O'zbek tilshunosligida diktant masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlar orasida Quدراتov va Yahyonning (2018) "Ona tili o'qitish metodikasi" asarida diktantning o'zbek tili ta'limidagi o'rni, uning turlari va o'tkazish metodikasi batafsil yoritilgan [3]. Mualliflar diktantni o'quvchilarning imloviy savodxonligini rivojlantirishning asosiy vositalaridan biri sifatida ta'riflaydilar. Shuningdek, Abdullayeva (2020) "Zamonaviy ona tili ta'limida innovatsion yondashuvlar" nomli monografiyasida an'anaviy usullarni, jumladan diktantni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan birlashtirish usullarini taklif etadi [4].

Rus tilshunosligida Razumovskaya (2019) "Диктант как средство формирования орфографической грамотности" nomli tadqiqotida diktantning til ta'limidagi ahamiyatini keng ko'lamda o'rgangan [5]. Muallif diktantning nafaqat tekshiruv vositasi, balki o'qitish metodi sifatida ham samarali ekanligini ta'kidlaydi.

Xorijiy manbalarga kelsak, Smith (2021) "Dictation as a Language Learning Tool" asarida diktantning chet tillarni o'qitishdagi rolini tadqiq etgan [6]. Tadqiqotchi diktant nafaqat imlo qoidalarini, balki tinglab tushunish, grammatik va leksik bilimlarni mustahkamlashda ham samarali vosita ekanligini isbotlaydi. Chen va Liao (2017) "The Role of Dictation in Language Learning" maqolasida turli yoshdagi o'quvchilar uchun diktantning samaradorligini eksperimental tadqiqotlar asosida o'rgangan [7]. Ularning xulosalariga ko'ra, diktant yosh o'quvchilarda fonetik va imloviy qobiliyatlarni shakllantirishda, o'rta va yuqori sinf o'quvchilarida esa grammatik bilimlarni mustahkamlashda samarali ekan.

Diktantning turlari va ularning o'ziga xos xususiyatlari bo'yicha Johnson (2020) "Types and Functions of Dictation in Modern Language Teaching" nomli tadqiqotida batafsil ma'lumot beradi [8]. Muallif oddiy diktant, ijodiy diktant, tanlab yozish diktanti, erkin diktant va boshqa turlarning xususiyatlarini tahlil qiladi va ularning qo'llanilishi bo'yicha tavsiyalar beradi.

Zamonaviy texnologiyalar bilan diktantni integratsiyalash masalalari Novak (2022) "Digital Tools for Dictation in Language Classrooms" asarida yoritilgan [9]. Muallif raqamli texnologiyalardan foydalangan holda diktantni o'tkazish usullarini taklif etadi va ularning ta'lim jarayonidagi afzalliklarini ko'rsatadi.

O'zbek tilida diktantning o'quv materiallarida tutgan o'rni masalasi Alimova (2021) "O'zbek tili darsligida diktant materiallarining tahlili" monografiyasida tadqiq etilgan [10]. Tadqiqotchi diktant matnlarini tanlab olishning ilmiy-metodik asoslarini va diktant matnlarining samaradorligini oshirish yo'llarini ko'rsatib bergan. Ushbu adabiyotlar tahlili diktantning til ta'limidagi o'rni va ahamiyatini turli nuqtai nazardan tushunishga imkon beradi. Keyingi bo'limlarda bu tadqiqotlar natijalariga asoslanib, diktantning ona tili ta'limidagi o'rni va uning samaradorligini oshirish yo'llari tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili natijalariga ko'ra, diktant ona tili ta'limida bir necha muhim vazifalarni bajaradi. Diktant o'quvchilarning imloviy savodxonligini rivojlantiradi, grammatik bilimlarni mustahkamlaydi, tinglab tushunish qobiliyatini oshiradi va yozma nutq ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Shuningdek, diktant o'quvchilarning diqqatini jamlash, xotira va fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi [1, 3].

Diktantning o'quvchilar uchun samaradorligi to'g'risida turli mamlakatlar tajribasi tahlil qilinganida, diktantning samaradorligi uni tashkil etish metodikasiga bog'liq ekanligi aniqlandi [5, 7]. Diktantni faqat baholash vositasi sifatida emas, balki ta'lim vositasi sifatida ham qo'llash mumkin. Bu, ayniqsa, diktantning yangi turlari va shakllari qo'llanilganda yaqqol namoyon bo'ladi. Diktantning turli turlari o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishning turli jihatlariga qaratilgan. Masalan, ta'limiy diktant yangi bilimlar va ko'nikmalarni shakllantirish, nazorat diktanti o'zlashtirilgan bilimlarni tekshirish, ijodiy diktant esa o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun qo'llaniladi [8]. Ushbu turlarning har biri o'z o'rnida muhim ahamiyatga ega va ona tili ta'limida kompleks qo'llanilishi kerak.

Diktantning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyati haqida gap ketganda, an'anaviy va innovatsion yondashuvlarni birlashtirish masalasi muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli vositalarni diktant jarayoniga integratsiyalash uning samaradorligini oshirishi mumkin [4, 9]. Masalan, audio va video materiallardan foydalanish, diktantni interaktiv o'yinlar bilan birlashtirish, diktant natijalarini elektron shaklda tahlil qilish va boshqalar.

Diktantning ona tili ta'limidagi ahamiyati haqida gap ketganda, u nafaqat savodxonlikni tekshirish vositasi, balki nutq madaniyatini shakllantirishning muhim quroli ekanligini ta'kidlash lozim. Diktant matnlari o'quvchilarning adabiy til me'yorlarini o'zlashtirishga yordam beradi, ularning so'z boyligini oshiradi va nutq madaniyatini rivojlantiradi [10]. Shu bilan birga, diktantning ba'zi kamchiliklari ham mavjud. Diktant ko'pincha o'quvchilarning yodlash qobiliyatlariga tayanadi va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga kam e'tibor qaratadi. Shuningdek, diktant ba'zan o'quvchilarda stress va xavotirni keltirib chiqarishi mumkin, bu esa ularning til o'rganishga bo'lgan qiziqishini pasaytirishi mumkin. Shuning uchun diktantdan to'g'ri foydalanish, uni boshqa metodlar bilan birlashtirish va o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili va olib borilgan nazariy tadqiqotlar asosida ona tili ta'limida diktantning o'rni va ahamiyati haqida quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin:

1. Diktant ona tili ta'limida savodxonlikni shakllantirishning samarali va muhim vositasi bo'lib, u o'quvchilarning imloviy bilimlarini mustahkamlash, grammatik qoidalarni o'zlashtirish va nutq madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi.

2. Diktantning turli turlari – ta'limiy, nazorat, ijodiy, tanlab yozish, erkin diktant va boshqalar – o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini turli tomondan rivojlantirishga imkon beradi va ularni kompleks qo'llash maqsadga muvofiq.

3. Zamonaviy ta'lim tizimida diktantning o'rni va ahamiyati yanada oshishi uchun uni innovatsion pedagogik texnologiyalar va raqamli vositalar bilan birlashtirish zarur.

4. Diktantning samaradorligini oshirish uchun uni o'tkazish metodikasini takomillashtirish, diktant matnlarini to'g'ri tanlash va diktant natijalarini tahlil qilish tizimini yaratish muhim ahamiyatga ega.

5. Diktant nafaqat bilimlarni tekshirish vositasi, balki savodxonlikni shakllantirish va rivojlantirishning samarali metodi sifatida ham qaralishi kerak.

Shunday qilib, diktant ona tili ta'limining muhim va samarali vositasi bo'lib, u zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodlar bilan birlashtirish orqali o'quvchilarning savodxonligini oshirish va nutq madaniyatini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alimova K. O'zbek tili darsligida diktant materiallarining tahlili. – Toshkent: Adabiyot uchqunlari. (2021).
2. Qodirov, M., & Tohirov, Z. Ona tili ta'limida diktantning o'rni va ahamiyati. – Toshkent (2022).
3. Yusupova, S. Zamonaviy ta'lim tizimida diktantning o'rni. Til va adabiyot ta'limi. (2021). 5(3), 45-52.
4. Qudratov, T., & Yahyo, M. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya. (2018)
5. Abdullayeva, N. Zamonaviy ona tili ta'limida innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: O'zbekiston. (2020).
6. Разумовская, М.М. Диктант как средство формирования орфографической грамотности. Москва: Просвещение. (2019).
7. Smith, J. Dictation as a Language Learning Tool. Journal of Language Teaching. (2021). 18(2), 123-135.
8. Chen, L., & Liao, P. The Role of Dictation in Language Learning. International Journal of Education. (2017). 9(4), 73-89.
9. Johnson, K. Types and Functions of Dictation in Modern Language Teaching. Educational Studies. (2020). 25(3), 210-225.
10. Novak, E. Digital Tools for Dictation in Language Classrooms. Technology and Education. (2022). 14(1), 45-58.
11. Нормуминов, Ш. Т. (2020). Взаимосвязи и развитие парадигм частей речи. Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук, (6), 142-147.
12. Alikulova, D. O., & Pardayev, S. S. (2024). Increasing students' vocabulary by using didactic games and interactive methods in teaching synonyms. Journal of Science, Research and Teaching, 3(12), 15-18.
13. Shokir o'g'li, P.S. (2024). Omonim so'zlarni o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish. Miasto Przyszłości, 54, 1744-1746.
14. Муродовна, Р. М. Использование водных объектов при проектировании ландшафтных объектов. *JournalNX*, 125-128.